

Filosofické „slovo se nám stávalo“ a „odkazovalo“ nás k tomu, „co být má“

Pavel Keřkovský

in: Protestant. Nezávislý evangelický měsíčník, 31, 2020, n. 5, p. 8–9

in: Protestant. Nezávislý evangelický měsíčník, 31, 2020, č. 5, str. 8–9

◆ nekrolog, česky, vznik: květen 2020 ◆ web

◆ obituary, Czech, origin: květen 2020 ◆ web

Filosofické „slovo se nám stávalo“ a „odkazovalo“ nás k tomu, „co být má“

Pavel Keřkovský

Tři nespokojení s výukou filosofie na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě v Praze jsme si na podzim roku 1974 vyprosili bytový seminář u Ladislava Hejdánka. Téměř čtyři semestry jsme se scházeli u Hejdánků Dana Rotkovská, Joel Ruml a autor tohoto článku.

Pan doktor nás uváděl do ‚nepředmětného myšlení‘ a to nejprve pomocí biblických příběhů a prorockých sentencí. Praotec Abraham a prorok Izajáš se pro nás stali průkopníky nové životní orientace a biblického fenoménu nového, něčeho, co je z materiální minulosti nevyvoditelné a co paradoxně ‚býti má‘. Odmítl tezi Mircei Eliadeho o překonání hebrejské tragické dějinnosti návratem k posvátnému archetypálnímu myšlení. Před tímto návratem varoval o třicet let později i Jürgen Habermas. Ladislav Hejdánek nám představil hebrejskou dějinnou existenci tíhnoucí k budoucímu. Budoucí je charakteristické tím, že je nevyvoditelné z archaické náboženské minulosti.

Tíhnutí k archetypickému svazuje člověka k duchovní setrvačnosti a myšlenkové ztuhlosti, což nám ilustroval na podobenství starověkého autora o Lotově ženě, pevně a nostalgicky svázané se sodomskou kulturou. Ta odmítla vyjít vstříc novému, a ohlížením po starých vzorech duchovně ztuhla v solný sloup.

Pan doktor nám odhaloval, že mýtické (archaické) myšlení logicky generuje konformitu k tomu „co je“, tedy k daným poměrům náboženským i politickým. A za kacířství se pak považuje kritický odstup. Archaický způsob myšlení vede k ritualizaci náboženského i politického života a přesné dodržování rituálů se považuje za správné, za poznanou nutnost, aniž by se tím otevíralo porozumění pro hledání toho, co „býti má“, co se nám má stát směřodátným.

Nenacházel porozumění pro zastánce tvorby pomocí automatismů a volných asociací. Něvěřil ani na statistický determinismus. Odkazoval k transcendingující moci vysloveného slova. Slovo působí, nelze však vědecky vybádat jeho genezi, protože nezanechává žádné prenatální stopy, které by archeologové lidského myšlení mohli vykopat, očistit a restaurovat. Hejdánek nehledal zrod, naopak soustředil se na působnost transcendence. S evangelistou Janem byl přesvědčen, že na počátku bylo slovo, které vede ke komunikaci a odpovědné vzájemnosti uprostřed hraničních situací. Oslovený si přivlastňuje myšlenku spravedlnosti a subjektivního práva. Teoretik práva Pavel Holländer potvrzuje, že zrod subjektivního práva musíme vidět v hebrejské a nikoli řecké kultuře (což tvrdí na základě prací Georga Jellineka).

Slovo přichází „odjinud“ a netrýská z lidského nitra. Slovo vede k přemýšlení o působnosti tohto „odjinud“. Vede k myšlení víry, které po způsobu proroků odmítá ritualizaci víry, nezkoumá transcendenci, nezkoumá dogmata, nýbrž stopuje působnost boží spravedlnosti v tomto světě, jak o ní svědčí zejména bibliční autoři.

Hejdánek nám nabídl hledání slova, které inspiruje, v návaznosti na filosofa E. Rádla, ke spravedlivé *reformě světa*. Rádlovo filosofické rozlišování mezi „je“ a „má být“ vedlo k takové nenásilné proměně, která teprve musí získat své nové dobové vyjádření. Nic nelze z minulosti bezmyšlenkovitě kopírovat. V náboženském myšlení pro mne obdobně vyjadřoval český starozákonník Slavomil Daněk. Ten tvrdil, že slyšením se nestáváme vlastníky slova, ale že se nám „slovo se stává“. V okamžiku oslovení najednou překvapivě vidíme něco

nového, co jsme nevnímali, co mění naše sebeporozumění, tak se nám zvěst stává proměňujícím slovem božím.

Pan doktor nám předal Jaspersovo přesvědčení, že antičtí autoři vytvořili náboženské i filosofické kategorie, které používáme dodnes v rámci jednotlivých myšlenkových proudů. Nejvíce si pan doktor na filosofii cenil, že vynalezla ‚pojmy‘, a že s pojmy dodnes soustavně pracuje. Tradiční teologii v tomto ohledu viděl jako pojmy nedostatečně vybavenou, popř. jako nereflektující nepředmětnost transcendence, ač starozákonní svědci o této nezpředmětelnosti boží hovoří.

V hodnocení teologie se pro mne Ladislav Hejdánek lišil od Boženy Komárkové, která tvrdila, že právní terminologie (smlouva, svědek, Vykupitel, provorozenství, otcovství, zákon aj.) nabízí dostatek pojmů a také pozoruhodný vhled do racionálního rozvažování biblických autorů o působnosti nepředmětné transcendence, aniž by se biblická teologie stala právní vědou či soustavou právních nařízení. Biblická teologická řeč těmito termíny získala přesnost a racionalitu.

Nicméně nás pan doktor naučil ostražitosti, abychom bezmyšlenkovitě nepřebírali teologické termíny tíhnoucí častokrát ke karikování a dezinterpretaci transcendence. Dále nás naučil nepodléhat pokrokářskému pohrdání minulostí či chápání naší přítomnosti jako přípravného nedokonalého předstupně dokonalé budoucnosti. Tak mi Ladislav Hejdánek vlastně otevřel přístup k metodologii, kterou nabízí fenomenologie náboženství, kterou v průběhu 70. let rozvíjel na brněnských pondělnících a osobních rozhovorech husovický farář Milan Mrázek (Nástin religionistiky 1988, 2004²). Fenomenologické myšlení též odmítá zkoumat genezi náboženství a věnuje se jeho působnosti s vědomím, že pro vysvětlení působnosti náboženství nelze vystačit s tezí, že lidských strach zplodil bohy (Epikuros) a že nevzdělanost, nekulturnost, náboženská omámenost a hospodářské strádání jsou neodmyslitelným podložím, z něhož se pozvedá přirozená lidská touha po světle poznání a sebepochopení člověka (L. Feurbach, K. Marx, M. Häggglund).

Pan doktor si vážil některých duchovních vynálezů hebrejského myšlení. Zejména docenění fenoménů *víry, slova, času, odpovědnosti člověka v dějinném příběhu lidstva* obohatilo v průběhu dějin euro-americkou filosofickou reflexi. Upozorňoval nás, že naše řeč je protkána filosofickou i náboženskou řečí, předmětným i nepředmětným vyjadřováním o filosofické pravdě a náboženské transcendenci. Sám velmi nerad vyslovoval slovo Bůh. Bylo pro něj zdiskreditované předmětnou dezinterpretací. Radil tento termín upozadit a nahradit pojmem pravdy, aby se opět zřetelně vyjevila působnost tohoto fenoménu. Byl přesvědčen, že jsme v situaci trosečníků plujících na moři. Pochroumaný vor naší civilizace je ohrožen rozbouřenými vodami a my nemůžeme z něho vystoupit. Musíme náš vor přebudovat během jízdy. Dát našim tradicím nový tvar, abychom neutonuli, abychom měli dobré nástroje pro vytváření reformy světa.

Za teology je nutno dodat, že o reformě světa a zapeklitosti naší řeči uvažoval podobně jako Ladislav Hejdánek i Jan Amos Komenský, např. v celoživotním díle „*Labyrint světa a ráj srdce*“ (1623, 1631, 1663). S tímto mým tvrzením by Ladislav Hejdánek nesouhlasil, což i v několika článcích vysvětlil, protože následoval filosofické analýzy excelentního filosofa Jana Patočky. Hledíme-li však na Komenského jako na biblickým myšlením ovlivněného teologa, pak s pomocí náboženské fenomenologie zjistíme, že právě *Labyrint světa a ráj srdce* je teologickou výzvou k přeformátování světa nikoli resetem,

revolucí, ale nenásilnou proměněnou světa (53. – 54. kapitola). Nevyzývá ke kvietismu, ale k vyjítí do pozemského labyrintu a tam usilovat o prorockou, služebnou, nenásilnou, a spravedlivou existenci. Moje obrana Komenského zní zřejmě dosti nezajištěně, ale je vinou nás teologů, že jsme interpretovali Komenského nepatřičným způsobem a cenili si s filosofy pouze jeho didaktické a filosofické produkce.

Ztroskotání socialismu s lidskou tváří a duchovní přešlapování československých intelektuálů v době normalizace vyburcovalo Ladislava Hejdánka k různým aktivitám a také k zamyšlení nad demokratickými kořeny československé společnosti. Proto studoval texty Karla Havlíčka Borovského, T.G. Masaryka a psal nejen o těchto dvou českých myslitelích, ale zároveň sledoval mezinárodní vývoj v oblasti lidských práv. Jako první upozornil české vzdělance na epochální důležitost zákona č. 120/1976 Sbírky zákonů. Politická situace se v socialistické zemi radikálně změnila vydáním tohoto zákona. Najednou byly po ruce prostředky, které nabízely přetransformování socialistické zákonnosti. Ta totiž s lidskými právy naprosto nepočítala. Charta 77 obranou zákona č. 120/1976 Sb. pomocí svých četných dokumentů vytvářela podmínky pro alternativní kulturu a též pro alternativní vzdělávání, včetně náboženského. Tento zákon byl cizorodým prvkem v socialistické zákonnosti, protože přinášel nové pojetí spravedlnosti a byl vnucen socialistické společnosti Helsinskými dohodami (1975). Zákon byl zacílen proti duchu socialistické ústavy z roku 1960, včetně článku 4 o vedoucí úloze Komunistické strany Československa. Ladislav Hejdánek svůj příspěvek k nenásilné reformě světa potvrdil, když se stal dvakrát mluvčím Charty 77. Mnoha dokumenty se pak zasadil o zveřejnění jmen postižených, a o solidarizaci s těmi, kteří byli v politické i náboženské nemilosti.

V Dopisech příteli (1977), v nichž mimo jiné občas odpovídal na osobní dotazy Martina Šimsy, zdůvodnil lidská práva z evangelijní zvěsti. Ladislav Hejdánek skloubil dvě významné evropské tradice, totiž filozofické hledání pravdy s evangelijně-teologickým pojetím spravedlnosti, které se vyznačovalo starostí o nespravedlivě obviňované a odsuzované, znevažované a kaceřované, šikanované a diskriminované, neurotizované a provokované, urážené a ponížované. Právě těmto lidem mají být přiznána lidská práva. Proto směji reálně prožívat „důstojnost přítele, druha či soudruha“. Hejdánek tak využil Ježíšovu výzvu k podání vody žíznícímu a hladovějícímu cizinci, příchozímu či domorodci; k oblečení nahého, tedy zastání se zostuzeného a neurotizovaného; k navštívení vězněného, který živořil ve vězení, protože vezňové dostávali jen velmi nepravidelně skrovnou stravu. Upozornil, že právě milosrdným jednáním se dostávají ke slovu lidská práva.

Lidská práva se uskutečňují právě tím, že je dopřáváme druhým. To Ladislav Hejdánek vyjádřil lépe než univerzitní teologové. Někteří z naší generace jsme přitom měli možnost říci něco podobného s přihlédnutím k lidskoprávnímu zápasu Martina Luthera Kinga. Jeho hymnu jsme přece zpívali často: „Jednou budem dál.“ Nicméně za komunistické totality z evangelia vytěžil právě filosof Ladislav Hejdánek to, co jsme měli jasně formulovat my. Někteří teologové to nechápou doposud a zkoumají raději spiritualitu ráje srdce a pohody duše a usilují zejména o liturgickou obnovu církve. Naše československá církev evangelická sice působí v společensko-diaconickém prostředí, ale není to její hlavní program. Spíše hledá, s čím přijít na trh náboženské spirituality. Tím ovšem svoji věrohodnost a přitažlivost zvýšit vůbec nemusí.

„Pro teologickou i filozofickou veřejnost se Ladislav Hejdánek zasloužil o vydání knihy Boženy Komárkové *Původ a význam lidských práv*. V 90. letech minulého století a v první dekádě třetího tisíciletí byla tato tematika studována na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Zde se také roku 2004 konal mezinárodní konference o lidských právech. Profesor Ladislav Hejdánek na ní přednesl přednášku *Human Rights and Patočka's „Negative Platonism“* (*Cesta církve VIII*, s. 112). Jeho životní příběh je zachycen ve studijní edici ČCE a to v brožuře *Cesta církve VIII*, Praha 2017, s. 108 -115. Průřez jeho filosofickým dílem nabízí soubor statí *Setkání a odstup* (2010), v němž jsou z jeho bohaté literární činnosti zahrnuty statě od roku 1952 do 2006.

Zacílení lidské existence v kontextu působnosti ‚transcendence‘ formuloval profesor Hejdánek ve vícero proslovech, přednáškách a statích. Zde předkládám jedno z nejkratších: „Domnívám se, krátce řečeno, že ‚transcendence‘ (sám nerad mluvím o transcendentní skutečnosti, nýbrž jen o transcendenci jako aktivním transcendování), která nám nedovede a nemůže nějak pomoci v našich denních trablech a zápasech, která nás nedovede zmocnit (vybavit ‚mocí‘) a posílit na naší nezbytné a ovšem dočasné, provizorní cestě světem a do světa, na naší životní pouti, není k ničemu. Myslím, že nejsem sám, kdo má nejen jakýsi dojem a tuchu, ale spíše důvěřující se jistotu či ujištěnou důvěru, že v takových vypjatých, mezních situacích tak docela bez pomoci nejsem a nezůstanu, a tak jsem nakloněn hledat naplnění své pouze ‚možné existence‘ nejen ve vzdoru a odporu vůči ‚osudu‘, ale také v jisté odevzdanosti, která situace přijímá, aniž by se jí poddávala, ale aniž by se od ní odvracela a z ní utíkala. Do takových situací přece jen neupadáme (ani do nich nejsme jen ‚vrženi‘), ale jsme do nich spíše ‚posíláni‘.“ (L.Hejdánek, *Setkání a odstup*, Praha, 2010, s. 162-163).